

L'Alçament i la repressió a Mallorca, vistos per A.V. Thelen

GERMAN GARCÍA BONET

Com sol passar a la fi de qualsevol dels seus quatre llibres que componen la seva *Illa de la segona cara*, també en acabar el quart hi ha un nou canvi de domicili. Vigoleis troba un pis a la sisena planta d'un edifici nou, al carrer de l'Arxiduc, com ens diu un parell de cases més enllà d'on s'havien instal·lat els Sureda amb prole i caixes¹.

"En allò econòmic anavem tirant, en lo que toca a la salut anavem de mal borràs" –ens informa Vigo– "Excès de treball –va dir el doctor Solivellas²–, al camp, a la muntanya, tres o quatre mesos. Dedicar-se a no fer res–; ja que fins llavors havíem treballat com esclaus. Va posar a la nostra disposició el seu petit xalet a la vora del mar, a Pollença. L'aire de muntanya era, naturalment, molt millor: Valldemossa, Gènova, Monastir de Lluch...³".

Com que Mamú té una amiga sueca i pintora, per allò que sembla neboda del rei suec, que es deia Agnès, ambdós aniran a Gènova, on aquesta dona els ha cedit la seva durant quatre llargs mesos d'estiu. Així caldrà prendre comiat de tots els amics⁵.

"Era a més superflu instal·lar-se ara a un pis nou, ja que a Honduras aviat començaria el rebombori. La bandera estava llesta, el poble preparat. Don Patuco vivia amb la seva motxilla disposada: ara sols mancava *el pronunciamiento*⁶".

[...]

¹ Aquesta dada me la va confirmar la filla major de Pedro Sureda; per aquells anys la família Sureda vivia al carrer Arxiduc, damunt l'únic forn que encara hi ha, pujant des de lesAVINGudes.

² Es refereix al Dr. Antoni Solivellas Llampayes, que vivia al carrer San Felio, 9.

³ *Illa de la segona cara*, pàg. 691.

⁴ Helen Blair-Stein, una amiga americana seva, "pseudomilionària" que llavors tenia un xalet al Terreno.

⁵ Els Thelen havien viscut gairebé cinc anys al Carrer General Barceló, 23 i havien fet moltes amistats pel seu barri, tal i com ens conta Vigoleis.

⁶ *Don Patuco* era en general d'un grup de sudamericans exiliats que volien tornar al seu país a fer la revolució. Mai no sabrem si amb aquest "general" i el seu grup –donades les coincidències– Vigoleis volia representar el general Franco i La Falange, és a dir, els conjurats que preparaven l'Alçament feixista.

"Primer de tot descans, una setmana o dues... No fer res, i després posaria mans a la feina per acabar d'escriure els darrer capítols dels meus Huns⁷, cosa que no em duria més d'un parell de dies, i després tot aniria a parar a les mans del meu editor Querido, a Amsterdam..."⁸

Haviem posat un segon pany de seguretat a la porta del corredor, per entrar al pis, abans haurien de reventar el mosaic de fusta⁹. Varem tancar quatre vegades i una hora després obriem la porta de Casa Inés, amb una clau prehistòrica. A aquella porta, pintada de verd, llua l'escut de la casa real sueca: una petita vanitat de la pintora què, malgrat això, un parell de setmanes més tard ens hauria de salvar la vida a ambdós i a una dotzena de persones".

Arribat a n'aquest punt, Vigoleis es demana si aquest no hauria de ser un final feliç per un llibre com el seu. Sembla haver arribat un moment gloriós, després de tanta misèria i privacions. Les coses els rutllen millor, i aviat Mamú s'instal·laria a Miramar i ells anirien amb ella.

"Aquí hauria d'acabar el llibre, amb Orió i el seu bordó lluint damunt el somni dels herois. Pau en aquell imperi illenc, pau als nostres cors, pau a tots i cada un dels forats dels grills. Encara que tu, estimat lector, ja saps de les meves sempiternes al·lusions, que encara s'ha de vessar molta sang i abans de tot la del propi Vigoleis que després de cinc nits comptades hauria d'haver estat un dels afusellats. Encara que ja aquella mateixa ingenua i emotiva resposta que va donar a l'enutjada pregunta del cònsol alemany en demanar-los aquest: *Cóm?* Però es que no l'han afusellat? *Haurien d'haver-ho fet?*—l'autoritza a postergar *el finis operis* després d'un altre llibret, encara només sigui un epíleg amb un sol capítol, un llibre de comiat diferit...

"Ja no tinc por. Deuria haver estat afusellat i vet-me ací i cadascun dels meus lectors em pot afusellar, mentre que arribat a aquest mateix punt tanqui el llibre amb estrèpit. Així s'estalvia el ser testimoni de l'horror dels altres...

"Per exemple, de l'Angelita, que no donava crèdit als seus propis ulls quan ens va veure bellugant la cua; com el de tots aquells amics nostres que no varen ser afusellats, ofegats, penjats o clavats a la creu i que varen sentir com el calfred els recorria els membres quan trucavem a les seves portes tancades amb puny i forrallat per a prendre comiat. Alguns d'ells, atemorits, les volien tancar de cop, encara que la majoria de les vegades jo m'havia

⁷ Es refereix a la seva novel·la "*Hünengräber ohne Hunen*", que és una crítica d'una petita ciutat —la seva, Schüchteln— que capitulà sense condicions davant Hitler. Va haver-lo de destruir abans de fugir de l'illa.

⁸ Fritz Helmut Landshoff inaugura, l'any 1933, a la casa editorial Querido, d'Amsterdam una secció alemanya, assessorat literàriament per Klaus Mann, amb qui edità la primera i més important revista literària de l'emigració política alemanya: *Die Sammlung*.

⁹ Els nazis de l'illa, aprofitant una anada de la parella a Valldemossa, convidats per Pedro Sureda, els havien entrat al pis per a trobar material que els confirmés la postura antifeixista de Vigoleis i poder-lo així denunciar i foragitar de l'illa de Mallorca.

avançat a l'intent posant el meu peu a l'esclatxa i donant a reconèixer la nostra autèntica cara¹⁰ amb la consigna. Llavors ens convidaven a entrar, es passaven les baldes al nostre darrera i resucitats d'entre els morts, contavem i no acabavem...

"En època no haver-hi un moment a l'illa, en que aquell que no havia estat afusellat, se'l tenia per a un resucitat d'entre els mort.

[...]

"Com dos entre milers varem deixar l'illa, sense que ens turmentés cap malson, davant aquella realitat que no permetia el somni..."¹¹

Després d'aquesta extensa prolepsi, cosa certament habitual en *l'estil cactus* del nostre amic, enceta l'epílog¹².

"Sempre restarà inexplicable per a mi per quina raó gent com noltros, els Vigotricens¹³, a qui el destí no els ha assenyalat cap lloc en concret damunt l'esfera terrestre, no entonin la cançó de lloa de la sardina, sigui en llauna amb oli natural o bé en escabetx, la llauna a dos rals, a més un tros de pa, i un ha apaivagat la seva fam durant els primers deus i posteriors minuts, fins no arribi la llauna següent. Donya Inés tenia apilades una gran quantitat d'aquestes llaunes i ens havia demanat què, dins la mesura de les nostres possibilitats, les anéssim consumint a preu de cost. Així anava ella, un cop a l'any, renovant les seves provisions. Al seu jardinet-horta creixia estirada i airosa la polida lletuga, en gerres reposaven l'oli i el vi i el pa ens el portava un mariner vell de la casa veïna, amb la qual cosa vull donar entendre que durant els primers dies, sense necessitat de sortir de casa, no varem haver de patir fam en absolut. L'aliment espiritual es trobava, aixímateix, condensat als prestatges, com les sardines: Sant Agustí, Cervantes, Pascoaes, Novalis... Llegir sota el signe a d'Orió de quells Tagaste, mundans i divins, era un esdeveniment que he seguit conservant en el meu record i es llavors quan sona un tret, hom aixeca els ulls del llibre i guaita en aquella direcció d'on ha vingut i encara ressona. Una au gran i polícroma cau en picat des de aquella claredat que ens força a tancar els ulls i desapareix entre el verdinegre follatge dels camps de tarongers. Un s'adona que en aquell moment li venen al cap aquells versos de Goethe¹⁴ i, amb l'ull posat altre cop en Sant Agustí, dic:

¹⁰ Recordem que el títol del llibre és, justament, *L'Illa de la segona cara*.

¹¹ *Illa*, pàg. 695

¹² L'epíleg comença al llibre a la pàgina 696 i arriba fins la 729.

¹³ Vigoleis, foteta, quan parla d'ell mateix i la seva muller, forma un nom conjunt de *Vigo* i *Beatrice* = Vigotricens.

¹⁴ Vigoleis es refereix als coneguts versos de Mignon, de la novel·la *Wilhelm Meister*, que gairebé coneix tot alemany: "Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen, Im dunkeln Laub die Goldorangen glühen, ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht, die Myrte still und hoch der Lorbeer steht? kennst Du es wohl? Dahin! Dahin, möchte ich mit dir, o meni Geliber, ziehn". amb els quals el poeta germànic descrivia Itàlia, i que actualment s'apliquen a qualsevol país meridional.

- Escolta, Beatrice, aquest maleïts al·lots han tornat a abatre una altra puput.

Quan arribi Bobby^{14bis}, ja no en quedarà ni una sola de viva!

Fora d'això res no conturbava aquella pau illenca.

El diumenge¹⁵ va llostrejar límpid i brillant com cap altre dia. Durant la nit s'havien tornat a escoltar trets. Beatrice volia saber, què era allò que es podia caçar de nit.

- Rates pinyades-vaig dir-li jo-el millor substitutiu dels colomins i encara molt més econòmics.

El mar continuava mans i autosuficient a la badia, ni una sola vela, ni un sols rastre d'un vaixell esfonsat sota la vora del penyasegat, cap bufada de vent que provoqués damunt la superfície de l'aigua aquell efecte irisat i flamíger de la seda moiré. El cel, aixímateix, plumbòs.

Cap al migdia arribaren avions. Donaren una volta pel damunt de Palma i la caleta de Porto Pi.

- Guaita, ara devallen, i allà dalt, aquell puntent al cènit, és segurament un que escriu amb fum al cel la seva propaganda: "*Mallorca, clima ideal*" I després encara -afegirà la paraula Persil, amb la qual, naturalment, guanyarà més diners.

Aquí i allà sonava algú que altre tret. Les puputs, els corbs, les becades -vaig pensar jo- Sens dutbe caçadors dominicals. Però, és que els hi ha, aixímateix, aquí a Espanya?

Així varen transcórrer un parell de dies. Beatrice s'acostà un parell de vegades fins el poble, cas de que puguessim anomenar així aquella dotzena de cases de Gènova, i va dir, com aquell que no vol la cosa, què per allò que se li antullava Donya Inés semblava tenir deutes pendents a la botigueta, ja que la gent l'havia quedat guaitant d'una manera molt rara; gairebé si havien contestat a la seva salutació, semblaven estar malhumorats i què allí no pensava tornar a posar-hi els peus mai més de la seva vida. Naturalment, que tenien por que també nosaltres ho fecim anotar tot al compte, per després tocar el dos. Un sistema què en aquella època estava a l'ordre del dia a l'illa, i sols *així* podien sobreviure molts d'aquells emigrants... i després d'un altre parell de dies aparegué Pedro Sureda d'uniforme, i sense afaitar, i sense brometes. Ni un sol acudit, ni un sols pas de ball, cap copet a l'espatlla. També Pedro va romandre guaitant-nos fixament, com si tinguéssim deutes, i així semblava ser, encara que noltros mateixos llavors no ho sabem. Deviem les nostres vides a un parell d'individus que ara havien començat a liquidar comptes pendents. Algú li havia comtat a Pedro que ambdós havien estat afusellats segons ordres superiors, encara que ell havia preferit, abans de tot, convencer-se pels seus propis ulls, ja que aquell bon amic no es podia imagi-

^{14bis} Bobby era un amic seu, Helmut Salden, que vivia a Valldemossa i estava igualment encaïtat pels nazis, que l'havien foragitat, al seu temps, del Reich.

¹⁵ Vigoleis es refereix al dia 19 de juliol de 1936

nar aquell aprenent de suïcida. Vingolies, es tan frisós per morir¹⁶, com a realment mort. De moment continuaven si més no vius i això el tranquilitzà. Encara que Pedro no ens ho va voler contar aquell mateix dia de la resurrecció. També ell va callar, però per quina raó? Va ser injustament la tarda abans de la nostra fugida de l'illa, asseguts a un café, just a la cantonada del carrer d'Apuntadors, on pul·lulava d'uniformes de totes les tendències polítiques –fins i tot es trobaven entre ells generals de debó– on Pedro ens va contar la veritat. Aquell dia havia volgut cerciorar-se que jo, realment, em podia comptar entre els morts.

"Pedro ens va informar: "Pronunciament" El nostre vell conegut, el general Franco, havia iniciat l'Alçament al Marroc i des d'allí l'incendi havia prés a la Península. L'illa, ja la primera nit, havia caigut en mans dels revoltats; així doncs cap tir de colomí? Els éssers humans esdevenen una diana molt millor pels exercicis de tir. Havia esclatat la guerra, encara que una guerra santa¹⁷ a la major glòria de Déu i els seus generals".

Començava un temps molt perillós, especialment per Vigoleis, que havia criticat el Führer, havia ridiculitzat Hitler i, per aquest motiu, era pel cònsol alemany¹⁸ *l'ovella negra* de la colònia alemanya, havent fins i tot estat espia pels agents de la Gestapo destacats a l'illa. Ben aviat comencen a córrer rumors que ambdós han estat afusellats pels *nacionals* revoltats contra aquell govern de la República que havia sortit elegida de les urnes; és a dir, per aquells escamots de *La Falange* illenca, però la seva bona sort, –aquesta vegada sí!– la seva picaresca, una carta-pastoral redactada en llatí pel seu oncle bisbe-arquebisbe a Münster i refrendada pel bisbe mallorquí Monsenyor Josep Miralles i Sbert, i el fet que tothom el conegui –malgrat el seu sempre reconegut agnosticisme– com "*el alemán católico*", a part de no ser pels seus veïns del barri sino *Don Vigo* i *Donya Beatriz*, en lloc del matrimoni Thelen, que és a qui cerquen els escamots de La Falange, compondran la seva segona cara que els permetrà –tant a ell mateix com a la seva Béa– sortir *vius* de l'illa de Mallorca... El seu pis, ha estat escorcollat, i al mateix carrer de l'Arxiduc hi tenen la Central de La Falange– al mateix lloc on abans havia estat la Casa del Pueblo socialista, amb una ametralladora que apunta cap el seu balcó... Els estrangers residents han estat mobilitzats pels seus respectius consuls.

Tornarà, una darrera vegada, els temps de fam i estretor, i així, després d'haver devorat la provisió de llaunes de la pintora sueca –que en té un rebost ple– es nodriran de te i cargols de jardí (caçats de nit) i figues de moro. Però la seva situació, a la llarga, es fa insostenible i donada la seva relació poc amistosa amb el seu cònsol, per motius de caire polític, els seus primers

¹⁶ Al·lusió als intents malbaratats de suïcidi per part de Vigoleis

¹⁷ Vigoleis, sens dubte, es refereix al terme "Cruzada" (Croada) que tots els bisbes s'apressaren a batejar com a terme nacional-sindicalista aplicat al bàndol dels revoltats.

¹⁸ Llavors, el cònsol alemany a Ciutat era Hand Dede

intents de fugir de l'illa a bord d'un vaixell anglès, són debades. El cònsol els proposa evacuarlos cap el Reich alemany amb el cuirassat *Deutschland*, que arribava a l'illa, sota el comandament del capità de navili Fanger el 19-8, i des de les 9.35 de la mateixa data començava l'embarcament dels fugitius, a bord del vapor *Hero*, que es trobava tanmateix al port de Palma.

Mentrestant es duen a terme els primers i més ferèstcs afusellaments i apareixen personatges-clau com el comte de Zayas, i el comte Rossi esdevé el rei de l'illa— permetent-se certes manifestacions —més o menys gratuïtes— que el forçaren a deixar l'illa, segons ordres personals de Mussolini, al desembre de 1936, en el termini de vint-i-quatre hores.

Després d'una darrera i molt violenta discussió amb el cònsol, aquest forçat per l'actitud de Vigoleis acabarà concedint-los el segellat que els cal per a que puguin fugir a bord del vaixell anglès, però abans aquest home encara els farà la darrera: no els lliurà els 200 marcs d'ajut a que tenen dret i els convenc que si fugien amb els anglesos sols podran endur-se allò que puguin carregar personalment mentre que si ho fan amb el cuirassat alemany podran endur-se "totes les seves pertinences". Vigoleis —no podia ser d'altra manera— s'enduu la seva màquina d'escriure!

Arribat per darrera vegada al seu pis nou, una veïna els dirà que han vingut repetidament a demanar per ells i a cercar-los. Vigoleis —la segona cara— li contarà que ambdós han estat molt enfeïnats —dia i nit— fent d'intèrprets al servei de La Falange. Com que l'atracament del vaixell anglès es demora, caldrà esperar amagats, —però on anar? El segell del consolat alemany ha perdut la seva validesa i així recordant un vell oferiment hospitalari de Don Alonso i la seva muller¹⁹ no s'ho pensen massa: cap a la Pensió del Comte! Allí escoltaran emissions de radio estrangeres i traduiràn allò que es comenta a l'estranger de la "situació espanyola" pels seus companys de refugi²⁰.

"El món s'havia tornat boig" —comentarà Vigoleis²¹.

Té tota la raó del món: en el mateix moment d'anar a liquidar deutes a casa del seu sastre Bauzà²², aquest s'entossudeix en fer-li a terminis dos terns; no vol que surtin a l'estranger mal vestits, cosa que desdiria del bon nom de l'illa. La parella prendrà comiat de tots aquells que encara poden trobar²³ i tothom s'estora que encara *no* hagin estat afusellats, perquè sembla que àdhuc han aparegut els seus noms ressenyats encapçalant una llista d'execució...

¹⁹ *Don Alonso* és una llicència poètica de Vigoleis, i respón a Don Juan Borràs, dispenser de la "Pensión Catalana" al carrer d'Apuntadors, i no té res a veure amb el personatge del llibre, que ell recrea com un representant típic de la noblesa illenca.

²⁰ Recordem que *això* estava *estrictament* prohibit i *molt* castigat per les autoritats nacionals.

²¹ *Illa*, pàg. 717

²² Casa Bauzà es trobava llavors a la Plaça de Cort.

²³ Entre altres Joaquim Verdaguer i la família Sureda al ple

Un darrer malentés encara: Vigoleis emprant aquella carta-pastoral en llatí del seu oncle, es deixa proclamar no sols un afecte del *movimiento liberador*, ans un emisari del *Caudillo* portador d'una missió secreta pel Führer, i això permetrà que puguin arribar sans i estalvis al port, després de passar diversos controls, on ja es troba amarrat el vaixell anglès *HMS Grenville*.

Just en el darrer moment, quan Vigoleis s'assabenti que s'haguessin pogut endur totes les seves pertinences per no haver cap mena de limitació i que tampoc han rebut l'ajut econòmic que els corresponia –es a dir, dues malifetes del cònsol alemany– quan aquest fa acte de presència per demanar-li si no es pot endur una carta pel seu pare "per posar-la al correu a l'estranger, ja que es malfia de la censura espanyola".

Sortosament no es pot dur a terme una darrera inspecció dels emigrants, ja que el funcionari espanyol encarregat de fer-la... arribarà tard. Vigoleis, com sempre oportú, comentarà: "A la carta del meu oncle i a una meuca espanyola, que mai no en tenia prou, cal agrair-los que no fóssim afusellats allí mateix (al port)²⁴".

De Palma aniran fins Barcelona²⁵ on embarcaran a bord d'un altre vaixell angles cap a Marsella. Començava un peregrinatge que els duria a França, Suïssa, Portugal, Holanda altre cop, Suïssa per segona vegada... en un exili de gairebé més de cinquanta anys.

Cóm ens presenta Vigoleis *la realitat històrica* del moment a l'illa?

Com a primer testimoni cal llegir ben atentament el seu llibre de *l'Illa de la segona cara*, on ell certament juga amb la veritat poètica. Vigoleis ens diu que va remetre articles –jugant-se la pell– a l'estranger, parlant del moment espanyol. No he pogut esbrinar, malgrat les meves perquisicions, si va poder publicar quelcom al respecte al *Het Vaderland* holandés – encara que si m'ha assabentat que sols varen aparèixer l'any 1936 *quatre* darreres cròniques a n'aquesta publicació: 21-06 (encara no s'havia produït l'Alçament), el 13-09, el 18-10 i el 13-12. Tal i com m'assabenta el Dr. Fiethen²⁶ sobre l'Alçament dels feixistes a l'illa, sols hi ha un article anònim de Vigoleis²⁷ a la *Basler National-Zeitung* amb data del 2-10-1936, publicat al nr. 457. Segons sembla, es tracta de *l'única* font autèntica de la seva mà.

La crònica, de la que parlarem després, respón a la realitat; allò que ell comenta al llibre "a la realitat poètica", però amb un transfons real, què és més que evident. En parlar Vigoleis de la situació a Mallorca, en el moment

²⁴ *Illa*, pàg. 734.

²⁵ Recordem que llavors Barcelona era republicana, per no haver-hi triomfat l'Alçament feixista.

²⁶ El Dr. Leo Fiethen col·labora en el museu Vigoleis Thelen, a Viersen, i al mateix temps recopila tot allò que va escriure Vigoleis i el que s'ha escrit damunt ell.

²⁷ Vigoleis signa el seu article "*Die Herrschaft der Aufständischen auf Mallorca*" amb les sigles *ols*.

de l'Alçament feixista, del qual en fa diverses prolepsis arreu del llibre, potser cal veure-hi barrejades molt diverses circumstàncies. Vigoleis es troba a Gènova, al xalet de Donya Inés, i –encara que no ho sap– es buscat per un escamot de la Falange, que els ha d'executar a ambdós a instigacions dels nazis. És a dir, viu amagat i un xic incontrolat, i per aquesta circumstància cal entendre'l més aviat com a testimoni ferm d'allò que els succeïa als estrangers residents a Ciutat, fins i tot en l'actuació del cònsol alemany o en reflectir el mig ambient mallorquí –del poble pla– derivat de la mateixa situació política, més que com a cronista efectiu/objectiu dels entrevins de la "situació nacional".

Cal entendre Vigoleis i la seva muller "com a elementos disolventes", –com ell mateix ens explica–, que feia temps es trobaven a la llista negra del cònsol alemany Dede, que són encaçats tot d'una per aquell moviment repressiu immediat (sortosament pel lector de *l'Illa sense cap mena d'èxit*), que han de mentir (per salvar el cap), que duen a terme una aferrissada lluita amb el cònsol, que són engalipats per aquest... però que per altra banda es juguen la pell, evadint la censura feixista i traduïnt a la *Pensión del Conde* aquelles emissores estrangeres, per assabentar-se'n de primera mà, què era allò què opinava el món exterior de l'Aixecament de'n Franco i els seus revoltats.

Aquesta circumstància, sens dubte, malgrat la seva correcta pintura dels esdeveniments del seu propi medi ambient, no li permetrà accedir a molta informació neutra, cosa que si tenia molt més fàcil Bernanos. Potser per aquesta conjuntura és per la que Vigoleis aprofita el llibre del francès, passatges dels quals potser pren com a base per recrear, al mateix temps, les seves impressions personals, tant en sentit literari com antifeixista. És a dir, que allò que ens conta Vigoleis i s'assembla al que conta Bernanos *potser cal prendre-ho amb certes reserves*. Malgrat el fet, p.e. que Bernanos *mai* no va conèixer el bisbe Miralles²⁸ ni tan sols de vista, mentre que Vigoleis *sí* ho havia fet, per quan el bisbe Miralles, de pròpia mà, havia refrendat aquella carta-pastoral de l'oncle bisbe-arquebisbe, a Münster, del nostre heroi.

Bernanos i Vigoleis havien freqüentat els mateixos cercles, però poc abans de l'esclat de la guerra civil i una mica després, Bernanos seguia tenint entrada i accés a amples cercles de *persones de dreta* i fins i tot el seu fill major –Yves– estava enquadrat a La Falange; mentre que Vigo (en la seva tàctica d'escapatòria) tenia conflictes amb el cònsol, la policia local, La Falange i malgrat aquell mariner del qual ens parla o d'un càrrec de dretes que l'informa²⁹ o fins i tot d'allò que sabia mitjançant Pere Sureda, sembla que no va tenir massa accés a la veritable realitat de *l'alta política*, malgrat ens digui que amb tot allò recollit feia ressenyes polítiques que camuflava cap a l'estranger.

²⁸ La seva bèstia negra als *Cimitières*.

²⁹ Entre altres Joaquim Verdaguer i la família Sureda al ple

Bernanos i Vigoleis es coneixien *personalment* i fins i tot havien tingut contactes tant literaris com extraliteraris a Ciutat. Primer de tot –segons ens conta el mateix Vigoleis–, a causa de les possibles Memòries (papers) del captaire-milionari Porfirio, i després per la visita que li va fer el francès interessat en parlar-li de la possible traducció a l'alemany del seu *Journal d'un curé de campagne*, que Bernanos havia escrit a Mallorca. Sens dubte que coneguent com coneixia el francès i la seva llengua, Vigoleis va llegir els Cimitières sous la lune³⁰ i vint anys després, en posar-se a escriure *L'Illa* i recopilar allò que succeí a Mallorca, va aprofitar literàriament coses que aquest havia ja ressenyat.

Quines són, donc, aquestes coincidències?

Crec que primer de tot cal comparar el que diu Bernanos³¹ sobre el dia 19 de juliol de 1936: "Veig de bell nou aquell magnífic matí de diumenge. La mar, la dolça mar palmesana, no tenia ni una ondulació. El camí que, partint del caseriu de Porto Pi va a desembocar a la carretera, era encara ple d'ombres blaves".

Vigoleis, per la seva part ens conta: "El diumenge va llostrejar límpid i brillant com mai cap altre dia... El mar continuava mans i autosuficient a la badia, ni una sola vela, ni un sols rastre d'un vaixell esfonsat sota la vora del penyasegat, cap bufada de vent que provoqués per damunt de la superfície de l'aigua aquell efecte irisat i flamíger de la seda moiré".

Clar està, que no tot són afegitons de Bernanos, sinó que Vigoles ens dona dades pròpies: i així ens parlar del xoc Unamuno/Millán Astray³²; del nomenament de von Faupel com nou ambaixador alemany; de l'apropat que estava el seu pis al carrer de l'Arxiduc a la Casa Central de la Falange; de Don Jaume Escat, com a cap de la policia secreta de'n Franco³³; del toc de queda; del bloqueig dels comptes corrents en pro del "movimiento salvador"; de l'arribada del cuirassat *Deutschland* enviat per Hitlet per a recullir la colònia alemanya; de l'estricta censura que hi havia (ja hi tornarem!); de la decisió de Bauzà de fer-li un parell de vestits per qüestions de propaganda exterior; de la denuncia dels seus compatriotes demanant la seva eliminació, de Beatrice maquillant-se davant el cònsol alemany³⁴; de l'actuació de l'escriptor austriac Franz Blei; de l'afusellament de Pepe, el rodamón del moll, per no voler donar la seva nova adreça³⁵; de la destrucció tràgico-còmica de

³⁰ Al seu llibre de *L'Illa* en fa dues citacions textuales en francès, a propòsit de Joan March i dels bisbe Miralles.

³¹ *Cimitières sous la lune*, edició en català, pròleg de J. Massot i Muntaner, pàg. 101. Barcelona, Editorial Curial, 1981.

³² Compareu Rafel Abella "La vida cotidiana durante la guerra civil: La España nacional", pàg. 164. Barcelona 1974, Editorial Planeta.

³³ Aquesta dada m'ha estat refrendada pel meu bon amic Pere Mulet, fill de Mulet encarregat de la *Casa del Libro* i co-protagonista del llibre de Vigoleis.

³⁴ Per demostrat evidentment que no es plegava a la propaganda nazi respecte a la dona alemanya que volia el *Führer*, i que responia més o manco a les 3K (*Kinder, Kirche und Küche*) –nens, església y cuina.

la seva novel·la antizazi *Hünengraber* al seu pis; de la seva tasca com a traductor clandestí d'emissores estrangeres³⁶ i de com Bobby s'encarregara de retirar les seves pertinences del pis de l'Arxiduc per dur-les a Valldemossa³⁷. Tot això i la seva lluita per escapar dels seus botxins i aconseguir el segellat del cònsol per poder fugir a bord del vaixell anglès, cal entendre-ho (malgrat la seva llibertat artística, és a dir, allò que ell anomena *records aplicats!*) més o menys com a *veritat*...

Encara que gran part de l'epíleg està influenciat per Benanos –com tractarem de posar en evidència. Així com fa Bernanos, a la seva darrera etapa, Vigoleis anomena Hitler tanmateix l'Anticrist i parla dels efectes/desafectes del "movimiento salvador" remedant la propaganda oficial del moment.

Però Vigoleis és molt més ample i acostat a la política espanyola, en general, ja des d'abans sobre els diputats a Cortes³⁸, parla com hem dit dels comptes corrents bloquejats, de les aportacions –menys o més– voluntàries d'or i de la tasca de La Falange com a policia auxiliar, amb la qual cosa no sols coincideix amb Bernanos, sinó amb Massot i Montaner que, a les notes de la seva edició dels Cimitières ens parla, aixímateix, del paper de La Falange com a policia auxiliar, encarregada de les tasques repressives. En el moment de les seves darreres anades al pis nou i de la seva escapada, Vigoleis ens parla de les tropes bigarrades que hi havia pels carrers de Ciutat i d'un mode especial dels al·lots de La Falange. "La realitat era així, –ens diu Massot Muntaner– per quant La Falange tenia ara un paper ornamental i repressiu".

Bernanos, per la seva banda, ens conta: "Com a la major part de les ciutats d'Espanya, la capital de Mallorca pertanyia als infants. Sis setmanes després de l'adveniment dels croats militars, semblava que els pertanyia encara més, armats de fusells de fusta, precedits d'una banda de trompetes i tambors, els jugadors de bales mobilitzats desfilaven seriosament per les calçades desertes"³⁹.

³⁶Aquesta dada, com la de l'assassinat de Don José Giménez, a Valldemossa, sens dubte és un tant exagerada, encara que vol representar la bestialitat de la repressió feixista.

³⁶Amb la qual cosa es jugava la pell.

³⁷Bobby les va portar al *Hospedaje del Artista*, despesa que duia Donya Clara, neboda de D. José Giménez de Oliveros, on encara es varen trobar a les darrerries del 1938, i on després varen desaparèixer misteriosament malgrat les seves indagacions. És tractava de llibres, arxius, correspondència, roba i més que probablement part de les *Mémoires* del comte von Kessler. En tornar l'any 1976 altre cop a Mallorca, convidat per Pere Sureda, Vigoleis va voler rescatar, sense èxit, part de la biblioteca que tenia un senyor a Valldemossa. (Els seus llibres en castellà) Ningú no sap on ha pogut anar a parar la resta de l'altra paperassa que tenia, de bon tros, molt més valor històric.

³⁹Aquest és el record que jo encara tinc, dels anys 40, immediats a l'acabament de la guerra, quan jo era un petit fletxa d'Espanya a la meva infantesa "imperial".

Aquells que més controlen Vigoleis són els adolescents del moviment, a qui ell rediculitza pel seu aspecte i aquells cascs que racialment eren un xic massa grossos. Abella, per la seva part, ens diu: "A veces, la demanda de combatientes no bastaba el impulso guerrero, ni las marchas militares, ni el imán del uniforme. Entonces aparecian slogans estimulantes de este tono: "Jóvenes de España: o castrenses o castrados"⁴⁰.

Vigoleis va una mica més enllà i ens conta: "Els motius de l'Alçament eren foscos i confusos i fins el moment actual no han pogut ser explicats convincentment per cap historiador. En toda aquella estadia a l'illa, mai no em vaig poder fer un quadre de la política espanyola, primer per no disposar de la deguda sensibilitat per aitals desarrotllos i, allò que encara és pitjor, perquè tant me feia qui era quell que pretenia esdevenir el meu amo"⁴¹.

"La guerra, aquella guerra santa (croada) contra els sarraïns, tal i com se l'anomenava així també a l'illa, havia esclatat, Però amb tot el santa que pretengui ser una contenda bèlica, tal i com pugui estar Déu amb els combatents, sense diners no hi ha cap victòria possible"⁴². Així a un altre lloc del seu llibre, també ens adverteix Vigoleis: "La fe sense un sols cèntim, és molt difícil"

"Els donatius manaven esplèndidament i aquell que no danava voluntariament era afusellat"

Abella, ens diu: "El cariz de lucha revelaba ya, como queda dicho, una faz bèlica que precisaba un respaldo económico, ese que no puede darlo más que el oro, porque ni el entusiasmo ni el idealismo bastan para amueblar la mejor causa y toda guerra significa, desde el punto de vista material, un elevado despilfarro... Se hacia necesario por lo tanto allegarse recursos apelando al patriotismo de los particulares. Y bajo el lema de *Oro a la Patria*, se inició una intensa campaña que, en ocasiones, recurría a enérgicos revulsivos"⁴³.

Entre aquestos podem veure aquell anatema (que no afusellament!) que llençava un periòdic contra tots aquells que encara no havien fet donació dels seus anells: "Español; No estreches la mano del hombre o de la mujer que, a los diez meses de guerra, luce aún su anillo de oro que le pide la Patria".

¡Ese no es español!⁴⁴

Com ens diu Massot i Muntaner⁴⁵: "al ban de Díaz de Freijó del 23 de juliol quedava prohibit tenir emissores de ràdio o altres aparells que permetessin de comunicar o de rebre senyals i notícies, els quals havien de quedar a disposició de les autoritats militars".

[...]

⁴⁰Abella, *ibid.* pàg. 71.

⁴¹*Illa*, pàg. 698.

⁴²*Illa*, pàg. 700.

⁴³Abella, *ibid.* pàg. 51.

⁴⁴Abella, *ibid.* pàg. 193.

⁴⁵Massot i Muntaner, Randa 20, "Economia, societat i cultura a la Mallorca Contemporània" pàg. 170/71.

"Els militars mallorquins, a part d'adoptar mesures per evitar "el atesoramiento de las cuentas corrientes y de ahorros" i de requisar tot l'or "amonedado y en pasta" i les monedes, títols i valors estrangers [...] feren exhortacions apressants perquè la població contribuís a la causa amb donatius "pro movimiento salvador de España"

[...]

El dia 8 el governador García Ruiz rebà el clau des de Ràdio Mallorca, insistint que no "se ve el entusiasmo que es preciso" i que tothom havia de contribuir a la causa, agafant un fusell o bé "cuando por su edad esto no sea posible, que ayude con su dinero y con cuantos recursos tenga, demostrando así con su actitud estar con nosotros y contra el enemigo común" i si la cosa no canviava "por todos los medios que estén a mi alcance" es veuria forçat "a tenerlo que hacer cumplir por la fuerza".

El dia 1 d'agos, el governador comunicava als ciutadans de Ciutat que "generosos donantes se desprenden de sus alhajas y monedas de oro; todo esto es muy consolador pues borra la duda (que tanto me atormentó), al pensar que Mallorca fuera incapaz de vibrar, y, siendo todo lo contrario, os felicito de todo corazón".

La manera que té Bernanos d'aludir al bisbe o a la situació espanyola és realment *singular*. Al bisbe Miralles l'al·ludeix com "el nostre venerable Germà de Mallorca"⁴⁶ i a partir de les primeres cent pàgines, i en molt poc espai, torna a referir-se a ell com "la persona que les conveniències m'inviten a anomenar el bisbe de Mallorca"⁴⁷, repetint aquest mateix terme –o termes semblants– amb lleugeres variacions: "La persona que les conveniències m'obliguen a qualificar Sa Excelència el bisbe de Mallorca"⁴⁸, "la persona que les conveniències m'obliguen a qualificar arquebisbe de Mallorca"⁴⁹ i "la persona que les conveniències em continuen obligant a anomenar Sa Excel·lència l'arquebisbe-bisbe de Palma"⁵⁰. Aquestos jocs de paraules encara els tornarà a repetir a altres llocs del seu llibre. A Espanya li farà referència dient un cop "país dissortat"⁵¹ i parlarà del General Franco, després de la seva decepció política, què és quan va escriure el seu *Cimetière sour la lune*, com "el general de l'episcopat espanyol"⁵².

Vigoleis, per la seva part, en parlar-nos de Bernanos, ens consta "Bernanos frequentava aquells mateixos cercles catòlics i aristocràtics de l'illa, on aiximateix se'ns havia acceptat a nosaltres dos i dels quals va sortir l'Alçament"

⁴⁶ Bernanos, *Cimetière* pàg. 81.

⁴⁷ Vigoleis prendrà un d'aquest termes *literalment* al seu llibre de *l'Illa*.

⁴⁸ Bernanos, 114 op. cit.

⁴⁹ Bernanos, 115 - Aquesta és la citació que transcriu, en francès, Vigoleis al seu llibre, pàg. 701.

⁵⁰ Bernanos, pàg. 116 op. cit.

⁵¹ Bernanos, pàg. 88 op. cit.

⁵² Bernanos, pàg. 93. Vigoleis va, més o menys, en aquesta mateixa direcció.

És veritat això?

Massot ens diu⁵³: "[Bernanos] tenia relacions amb els marquesos de Zayas, principalment amb la senyora marquesa⁵⁴, de temperament un xic estrany que s'ajustava molt al seu. Caràcter poc expansiu, agre, insociable de no ser amb la penya afrancesada i intel·lectual de mal gust" Mal vista a Mallorca, per allò que sembla acabà separant-se del seu marit Don Alfons de Zayas, retornà a França on morí l'any 1977.

Com ens farà notar Massot també al mateix lloc: "(Bernanos) tingué relació, és cert, amb alguns homes de l'associació per la Cultura de Mallorca i de La Nostra Terra, com Guillem Colom i sobretot Josep Sureda i Blanes, però els seus millors amics eren intel·lectuals castellanistes i dretans, com els germans Llorenç i Miquel Villalonga⁵⁵ o polítics pertanyents al grupuscle feixistitzant de Falange, entre els quals destacà el marquès de Zayas⁵⁶, cap de La Falange Mallorquina i marit (com hem vist) d'una aristòcrata francesa".

Vigoleis ens parla dels elements repressius i dels cargols, que són l'únic mitjà de subsistència: "Durant el dia no se'ls veia ja que com aquells *gangsters* de la Croda, només sortien de nit dels seus amagatalls. Mentre que pels nostres voltants ressonaven els trets al clatell⁵⁷ i crepitaven les motocicletes i s'anava escollint el moradors de l'illa com aquell que tria ravencs, segons les seves creencies o manca d'elles, nosaltres anavem a la recerca i captura de cargols amb candelles semitapades⁵⁸.

Potser que en cert mode influenciat per Bernanos, també el bisbe de Mallorca esdevé una figura principal de l'epílog vigolesià, què ens comença advertint "l'església triomfava. Mai abans no havia estat tan poderosa, però aixímateix mai no havia estat la por tan grossa com quan la croada a Mallorca, davant el seu propi superpoder"⁵⁹. Després Vigoleis ens conta: "El turmentat bisbe, en aquells dies, no sortia de benediccions..." Potser en aquest punt no faci sinó imitar una mica Bernanos i en referir-se a la d'un carrer, sens dubte que al·ludeix a aquella "suposada" benedicció del nou carrer dedicat als Germans Barberà, benedicció de la qual es defensarà Miralles posteriorment⁶⁰. (El bisbe) "Beneïa i beneïa i aquell que no complia la seva Pasqua era afusellat, tantmateix com aquell que havia perdut la certificació escrita que se li lliurava darrera del compliment pasqual". Aquí tornem a

⁵³ Massot, introducció a la versió catalana de Cimitières.

⁵⁴ Es tractava de Juliette Vierne.

⁵⁵ Recordem que ambdós germans Villalonga concurren a la tertúlia a la rebotiga de la *Casa del Libro*, de Salvador Mulet, de la qual també n'era membre el nostre Vigoleis.

⁵⁶ Alfons de Zayas i Barbadillo (1896-1970).

⁵⁷ És a dir, els anomenats "tirs de gràcia".

⁵⁸ *Illa*, pàg. 705.

⁵⁹ *Illa*, pàg. 701.

⁶⁰ Massot i Muntaner, Apèndix a Cimitières...

ensopegar amb una altra influència bernaniana que va malentendre el recompte eclesiàstic dels complidors de la Pasqua, i el presenta com una col·laboració d'ambdues autoritats –de comú acord– "per saber quins eren els elements destinats a *l'epuration*⁶¹" i de la que, aiximateix, es defensarà Miralles⁶².

Massot ens adverteix, i amb raó, "que la figura dels bisbe Miralles, sens dubte, esdevingué el blanc de les inventives llençades per George Bernanos durant la guerra civil. El bisbe s'assabentà, el 4 de juny de 1938, per una carta d'un jesuïta ex-secretari seu de cambra, a Lleida, parlant-li d'un article referent al llibre de Bernanos. No serà fins el 7 de juliol d'aquell mateix any, en que un solleric que venia de Bèlgica, li dugué (un exemplar d') aquest esmentat llibre dels Cimitières..."⁶³

Així el bisbe de Mallorca va enviar, el 25 de juliol de 1938, el cardenal Arthur Hinsley una mena d'informe referent al llibre, informe que anava destinat a l'arquebisbe de Westminster i a l'escriptor Arnold Lund, que volia adreçar una carta a una revista anglesa, *en contra* de Bernanos i *a favor* de Miralles.

Repetim que mentre que Vigoleis sí va conèixer *personalment* Miralles, a qui es va presentar amb la carta del seu oncle bisbe-arquebisbe a Münster, Dr. Johannes Scheifes, que va refrendar personalment el bisbe mallorquí i signada i segellada per ell⁶⁴, Miralles no arribà a conèixer mai Bernanos, ni tan sols de vista, però en tingué informació de persones dignes de tot credit, que sí varen conèixer personalment l'escriptor francès: com potser el cas del rector del Terreno⁶⁵.

La reacció del bisbe va ser ràpida, i primer de tot es defensa dient "que ell mateix, durant la estadia de Bernanos a Mallorca, mai no va publicar ni va fer cosa alguna que no fos –i és de domini públic– *estrictament eclesiàstica i pastoral*"

Però cal dir que aquelles diguem-ne "indirectes" que li llença Bernanos, són la part més suau d'allò de que l'acusara a posteriori, crítica molt més dura i sens dubte partidista, que Miralles rebutjarà tanmateix⁶⁷.

Respecte a la repressió, Miralles es defensarà dient que mai no va tractar amb cap dels comandant militars, que des del 19 de juliol del 36 va haver a Mallorca, "sinó pura i simplement per demanar, en qualitat de pastor d'ànimes indults de penes de mort"⁶⁸.

⁶¹Com transcriu Bernanos.

⁶²Apèndix de Massot, pàg. 328

⁶³Massot, pàg. 316.

⁶⁴Amb data del 4 setembre 1931, és a dir, poc més d'un mes després de l'arribada de la parella a Ciutat.

⁶⁵Lloc on va residir Bernanos, molt apreciat per la colònia estrangera a Ciutat.

⁶⁶El *subratllat és meu*.

⁶⁷Massot, apèndix, Pàg. 313-332.

⁶⁸Ibid. Pàg. 324.

Aporta el bisbe, a més, documents que proven que des del començament del moviment fins llavors (any 1938) ell no havia tingut cap mena de participació en afers religiós-militars, per quant la mateixa autoritat militar, per fortuna seva, li va reservar tota intervenció natural, per raó del seu ministeri pastoral, "en afers relacionat amb la revolució marxista i *el moviment nacional*".

Respecte a la benedicció d'avions italians (cosa de la que també en parla Vigoleis), no nega Miralles haver-ne batejat a Son Sant Joan; es tractava dels pocs aparells que li varen assenyalar i seguint *el ritual ordinari* per aquestos casos, així com haver signat la carta col·lectiva del bisbat espanyol, adreçada als bisbes del món.

En allò que toca a la benedicció del nous carrers, Vigoleis, sens dubte, es refereix al que diu Bernanos: el nou carrer dedicat als Germans Barberà (suposats) màrtirs de La Falange. Sembla ser que això es va dur a terme el 12 de febrer del 1937, però el canvi de nom és va fer sense cap cerimònia⁶⁹, ja que hom és va limitar a pintar el nom nou a la paret⁷⁰.

Miralles acaba el seu informe –signat el 18 juliol 38– dient que ha expressat la veritat tal qual l'ha pogut conèixer, després d'haver-se vist en la precissió d'investigar-la, per quan en arribar a poder seu el llibre de Bernanos gairebé en tenia cap notícia, justament per la seva manca d'intervenció en aquells esdeveniments que li varen ser incriminats per l'autor francès.

Com diu encertadament Massot⁷¹: "l'informe Miralles desfà un bon nombre d'inexactituds, a vegades molt greus, del panflet de Bernanos" i deixa clar que d'una manera personal i volguda, el bisbe no participà directament ni a l'inici del moviment ni tampoc en la subsegüent repressió...

L'influència de Bernanos, continua essent palesa en parlar de les "*crucificacions*", que Vigoleis acaba admetent que potser sols va ser un remor fent-ne una al·lusió a Bernanos⁷².

Quan Vigoleis ens parli de la situació de Zayas, presoner al Castell de Sant Carles amb alguns còmplices seus per haver comés un atentat a la Casa del Poble, també aquest fet el veiem refrendat per Massot, que ens diu "que una bomba a la Casa del Poble de Palma, originà l'incendi d'algunes esglésies i l'assalt d'alguns centres dretans⁷³".

Vigoleis ens conta: "A l'illa de Mallorca aquell genocidi passava en nom de l'Immaculada Concepció de la Verge Maria i del Sagrat Cor de Jesús. Aixó ho feien aquells capdavaners seus: agafen presoners a la gent i mataven: milers i milers, la xifra total no ha estat mai capaç de calcular-la ningú⁷⁴. Al

⁶⁹ El carrer es deia Carrer de la Casa del Pueblo.

⁷⁰ Massot, Cimitières, nota pàg. 116.

⁷¹ Massot, apèndix. pàg. 313.

⁷² *Illa*, pàg. 708.

⁷³ Massot, Guerra Civil, pàgs. 30/31.

⁷⁴ *Illa*, pàg. 700.

respecte cal dir que ja abans d'acabar la guerra, Bernanos parlava del "milió de morts", frase que a posteriori va emprar Josep Maria Gironella per un dels volums de la seva trilogia sobre la guerra-civil espanyola, xifra no admesa, ni de bon tros, pels especialistes com diu Massot⁷⁵.

Vigoleis ens parla aiximateix de l'enfrontament Unamuno/Millán Astray⁷⁶ i d'un personatge tan *sui generis* com el comte Rossi⁷⁷.

Al respecte del segon, parla Abella⁷⁸ al seu llibre, i comenta: L'ajut aeri italià fou decissiu... En aquells confusos primers moments la col·laboració italiana no fou sols en l'aire. Un personatge teatral, barbut i força sinistre es va fer notori per les seves exhibicions a gran velocitat en cotxe descobert i per la seva presència, muntada o a peu, en els actes patriòtics. Era l'anomenat comte Rossi, un aventurer de camisa negra, la influència del qual, en les mesures de tot tipus, repressiu i defensiu, al dir dels mallorquins, fou considerable".

Bernanos ens conta pel seu compte: "Vestit amb una granota negra, adornada al pit amb una enorme creu blanca, va recórrer els pobles, conduint ell mateix el cotxe de curses, que s'esforçaven a seguir, enmig d'un núvol de pols, altres cotxes plens d'homes armats fins a les dents"⁷⁹.

A part, quan Vigoleis ens parli d'un vell capellà que fent un sermó des de la trona contra aquell genocidi va ser primer interromput per uns joves de La Falange i després, en no voler callar, arressogat des de la trona fins el portal on li varen disparar uns trets⁸⁰, i del que Massot no me'n poguè fer ni cinc cèntims, per desconèixer-ho en absolut— potser àdhuc aquí podem veure certa influència de Bernanos, quan aquest ens conta⁸¹: "Penso en aquests joves falangistes o requetés, en aquests vells capellans: un d'ells que havia pronunciat uns mots imprudents, va haver d'empassar-se un litre d'oli de ricí, sota l'amenaça d'un revòlver".

Dins d'aquest mateix contexte podiem veure certa influència, com en aquell altre cas del qual ens parla Vigoleis, dient que va haver gent llençada dins d'una cisterna (fins i tot pares pels seus propis fills), en que Vigoleis potser aprofita per a la seva recreació literària (que no pas històrica;) allò que ens diu Bernanos del batlle d'un llogaret⁸², al qual la dona havia arranjat un amagatall en una cisterna que hi hagués moltes persones que s'amagaren a les cisternes o a altres indrets, i que algunes foren descobertes —o delatades;— i executades. Sens dubte que aquest fet (com el de *crucifixions* suposades)

⁷⁵ Massot, Cimitières, pàg. 179.

⁷⁶ *Illa*, pàg. 709 / Abella pàg. 164.

⁷⁷ *Illa*, pàg. 701 i a altres llocs.

⁷⁸ Abella op. cit. pàg. 51.

⁷⁹ Bernanos op. cit. pàgs. 132/33.

⁸⁰ *Illa*, pàg. 701.

⁸¹ Bernanos, op. cit pàg. 139.

⁸² Bernanos *ibid*.

l'aprofitarà Vigoleis per anar una passa més enllà (tal i com fa en el cas del vell capellà) i convertir en figura literària aquell record aplicat *ara*⁸³.

No hi ha dubte, que Vigoleis exagera en el seu mode de presentar-nos la brutalitat feixista, i així cal pendre moltes de les seves observacions *amb certes reserves*. Tal potser p.e. el cas del seu amic, el metge de Valldemossa. Don José Giménez del qual Vigoleis ens diu que va ser "una de les primeres víctimes" per refusar signar atestats d'assassinats comesos pels elements de dretes. En el meu poder obra una carta del 1938⁸⁴ que aquest amic seu li escriu a Vigoleis, quan ell li demani on han anat a parar les coses que Bobby es va endur a Valldemossa. Ni el to de la carta, ni la data, gairebé a punt de finalitzar la guerra civil⁸⁵, fa pensar que a aquest esmentat *Don José* li hagués pogut passar alguna cosa per qüestió política. Segons ens informa Carme Bosch⁸⁶, Don José morí a començaments de l'any 1939, quan temorenc per haver rebut un anònim i una denúncia sol·licità la col·laboració de Don Juan Sureda per anar a veure el secretari de Falange a fi d'obtenir una certificació d'adhesió al moviment.

On Vigoleis, sens dubte, afina molt més, és en la descripció de les seves pròpies vivències i d'allò que ell mateix va poder viure. Així ens conta moltes i saboroses anècdotes, com la destrucció de la seva novel·la antifeixista, el vestit que s'entossudeix en fer-li Bauzà per no desprestigiar a l'estranger el moviment franquista o la mateixa atmosfera que es palpa a casa dels Sureda, en anar a prendre comiat.

"La idea de que el Alzamiento se estaba convirtiendo en guerra civil se iba, poco a poco, imponiendo en todas las mentes. Del entusiasmo triunfalista de los primeros días se pasaba a la determinación. Lo que se pensaba iba a durar días, se calculaba ya en meses..."⁸⁷

Aquesta mateixa situació la reflectarà Vigoleis a casa els Sureda: "Tots els Sureda eren fidels al rei... i per aquesta raó veien en aquell general de dos braços⁸⁸ aquell que anava a reinstaurar el rei deposat o portar-los-hi un nou rei. Així els ho havia promès Franco feia alguns anys, durant la seva estadia a l'illa, als monarquics illencs [...] Però com que els grans cementiris sota la lluna es tornaven més i més grans, ja que la croada seguia plantant les seves pròpies creus, tot el món que formava part del cercle (dels Sureda) estava assegut més o menys capficat quan nosaltres varem penetrar.

" A totes les cares hi havia una barreja de terror, compassió, esperança escatològica i aquella lluentor tan especial que, anys després, a Portugal, tornaria a trobar en cercles semblants per decadents i cavallerívols..."

⁸³ És a dir, l'any 1952/53 en posar-se a escriure el llibre a Amsterdam.

⁸⁴ Vegeu Germà Garcia i Boned: A.V. Thelen i Joaquim Verdaguer: Crònica d'una amistat. Randa XXVIII 1992.

⁸⁵ L'illa de Mallorca sempre es decantà del costat *nacional*.

⁸⁶ Carme Bosch i Juan, "La trajectòria política d'un intel·lectual mallorquí: Joan Sureda i Bimet, Randa XXVIII, 1992.

⁸⁷ Abella, op. cit. pàg. 51.

⁸⁸ Oposat a *Don Patuco*, el general manc.

Quan Vigoleis els parla de les seves experiències i de que els nazis volen el seu cap, se li respondrà que "hi havia quelcom de prometedor a l'aire; un parell de trets, encara rodolarien un parell de caps més i amb això s'anava a assolir: Guaita, vet ací que arriba el rei!"

Vigoleis s'atén molt més a la realitat del moment, quan p.e. ens parla del perill que corrien per burlar l'estricta censura, anant al moll per contrabandejar cartes a l'estranger o el lliurament setmanal d'una crònica política, i remedant Bernanos parla de "les matances de Manacor", expressant la seva incredulitat de veure encara tants d'éssers vius⁸⁹. Igualment del perill que suposava per ell, que li trobessin la seva novel·la antinazi al seu poder, l'enxampessin escoltant emissores estrangeres o tenir tancades les persianes al seu pis del carrer Arxiduc.

Quan es troba a casa els Sureda, ens conta: "Afora, a la mateixa illa, altres fills llençaven els seus pares dins les cisternes, els penjaven, els clavaven a la creu. Aquells deu manaments de Déu havien quedat proscrius en la mateixa croada, en aquella guerra de Déu⁹⁰."

Vigoleis tampoc desaprofita per informar-nos: "fins i tot la correspondència consular estava subjecta a censura⁹¹"

El ban del 19 de juliol d'Aureli Díaz Freijó, no deixava cap dubte:

"Art. 10. Quedan intervenidas todas las comunicaciones postales, telegráficas, telefónicas, radio [...].

Art. 8. Serán sometidos a juicio sumarísimo que se tramitará con arreglo a los preceptos del Código de Justicia Militar, no sólo los autores de los delitos de traición, espionaje o cualquier otro que tenga señalada pena de muerte o perpetua, sino también todos los reos flagrantes de cualquiera de los *delitos* cuya competencia corresponda a la jurisdicción de Guerra, con arreglo a los preceptos de este Bando⁹².

Com diu Massot, quedaven *tipificats* els delictes que trobarem a l'origen de milers de causes incoades desde 1936, per rebel·lió, sedició, desobediència i resistència a l'autoritat.

Vigoleis, sense tenir la documentació conforme, per la seva oposició al cònsol, entrava de ple dins aquesta reglamentació i sabia que es jugava el cap, com així mateix ho sabia el cònsol, (que refusa denunciar-lo a la Falange) d'aquí que encara que a contracor, li dongui el segellat del passaport que li cal, i Vigoleis li pagarà el favor, en el moment de donar-li aquest la carta que vol evitar passi per la censura franquista.

També és cert, el bloqueis dels comptes corrents que ens conta Vigo. (Vegeu nota 45).

⁸⁹Compareu Massot, Cimitières pàg. 178.

⁹⁰*Illa*, pàg. 722.

⁹¹*Illa*, pàg. 723. Així s'explica la petició que li fa, a darrera hora, el cònsol alemany Herr Dede, amb aquella carta que vol fer arribar al seu pare.

⁹² Massot, Randa XX pàg. 159.

Però Vigoleis torna a fer ús de la seva llibertat poètica, en parlar-nos d'aquella ametralladora que estava disposada a disparar sobre les finestres tancades del seu pis al Carrer Arxiduc- al temps que juga amb aquella salutació seva, amb el braç alçat, als falangistes que l'han de fer funcionar i que aquells confonen amb la salutació feixista, que contesten tot d'una amb entusiasme. Si era però cert, com ens diu Massot que "es donà ordre de tener abiertos los huecos de las fachadas" i que com que aquesta ordre era poc seguida, hom amenaçà a todos los propietarios e inquilinos de las fincas de este término municipal, que todos aquellos huecos que esten cerrados serán abiertos por la Brigada de Bomberos de este Excmo. Ayuntamiento, imponiéndose además una multa de cien pesetas por balcón y de cincuenta pesetas por ventana que se encuentren cerrados⁹³".

Així mateix escriu Massot: "Tots els testimonis que he pogut consultar –la major part d'ells de persones que van conèixer anys de presó i que en més d'un cas se salvaren per poc de l'afusellament– coincideixen en el fet que durant una quinzena de dies –o a l'engròs durant el mes de juliol– els revoltats es limitaren a fer detencions i donar oli de ricí. Els més ben informats, de tota manera, m'han parlat d'alguns assassinats aïllats, relacionats amb la vaga general o per qüestions de rivalitat personal o política⁹⁴".

Dins aquest esperit repressiu cal entendre que s'iniciaren els primers afusellaments⁹⁵ a Manacor, dels quals ens parlen aiximateix Vigoleis i Bernanos, i de l'activitat d'aquells grups paramilitars als quals es refereixen Vigo i Massot⁹⁶. Per això no ens ha d'estranyar, gens ni mica, que aquell acte de coratge de Vigoleis, per poder escapar, fingint-se un comissionat plenipotenciari del Führer en missió secreta, i els repetits controls durant el seu trajecte, exigeixen el seu tribut un cop arribats al moll, on encara no estaven, ni de molt, a salv.

Vigoleis ens conta, oportú com sempre: "Quan em vaig aixecar del fons del cotxe per incorporar-me i baixar, me'n vaig adonar que havia segut damunt quelcom humit: –així doncs!⁹⁷".

Cal ara referir-nos, abans d'extreure'n conclusions, al seu *article* aparegut al n4. 457 de la Basler National-Zeitung, el 2-10-1936, és a dir, poc després d'haver escapat Vigoleis i Beatrice de l'illa⁹⁸.

⁹³ Massot, Randa XX pàg. 172.

⁹⁴ Massot, *ibid* pàg. 175.

⁹⁵ Massot, *ibid* 178.

⁹⁶ Massot, *ibid* 179/80

⁹⁷ *Illa*, pàg. 724.

⁹⁸ Segons ens diu Vigoleis, va ser el 22-9-36.

LA SOBERANIA DELS REVOLTATS A MALLORCA

Avui, com a complement valuós de la informació recentment apareguda impresa, sobre els esdeveniments a Eivisa, oferim les descripcions d'un testimoni ocular dels esdeveniments encara molt més decisius a la més gran de les Illes Balears.

Vls.

Quan la nit del 18 al 19 de juliol els generals revoltats es varen alçar a la Península contra el govern, també es va produir a l'illa de Mallorca l'Alçament nacional. La població de l'illa és en la seva majoria predominant de dretes, i així els cercles esquerrans, a les darreres eleccions a Corts, no varen treure ni un sol diputat al cabinet d'Azaña. En poques hores els socialistes que havien estat completament sorpresos per l'acció, es trobaven desposseïts dels seus càrrecs i els seus membres més conspicuus havien estat detinguts o fins i tot executats sense cap condemna prèvia, o "despachado" com es diu aquí. El cap dels feixistes, el així anomenat Partit Juvenil de Treballadors Nacional-sindicalistes, Marquès de Zayas, que es trobava detingut amb alguns dels seus partidaris a causa d'un atemptat amb bomba contra la Casa dels Sindicats, dut a terme unes setmanes abans de l'Alçament—, al Castell de Sant Carles, va ser alliberat desseguida i va transformar la Casa del Pueblo en el quartel general dels feixistes. El cap dels revòlvers de la Falange era un jove palmèsà de nom Rosselló, que havia viscut vuit anys a Alemanya. En repetides converses sobre les possibilitats i necessitat d'una revolució de caire pacífic, em va confirmar ja a l'estiu del 1934 "que el seu partit sols podia accedir al poder mitjançant les pistoles". Malgrat el fet que a la Casa del Pueblo la mateixa nit del divendres ja es tenien notícies radiades a propòsit de l'Alçament de Franco al Marroc, i els membres més vells del partit donaven com a segur una propagació de l'Alçament a la Península, d'una manera imcomprensible no es va prendre cap mesura per posar a salv l'arxiu del partit, i encara menys per improvisar un servei armat de protecció del mateix. Quan els feixistes varen entrar, la nit següent, violentament, a la Casa del Pueblo, trobaren encara tota la cartoteca sencera dels membres del partit. Com a conseqüència els va ser extremadament fàcil anar treient "els rojos" de les seves cases i empresonar-los, o bé executar-los.

Centenars de treballadors fugiren cap a les muntanyes, on varen ser forçats per la fam a lliurar-se o a suïcidar-se. Horrorós va ser el destí d'aquells que fugiren cercant refugi al túnel que gairebé des del port de Ciutat s'extén, tot un kilòmetre per sota de la ciutat, fins arribar a l'estació del ferrocarril. Durant algunes setmanes se'la va poder camuflar el lliurament de provisions mitjançant una petita vagoneta, després vares ser traïts i "despachados" pels feixistes. Es va entendre la caldera d'una locomotora, varen muntar uns quants elements joves i a tota velocitat se la va fer entrar dins el túnel. Aquell que no morí atropellat, va ser executat allí mateix. Cal fer constar aquí, que per part dels militars revoltats no ha estat comés cap acte de terror

d'aquest tipus i aiximateix els requetés catòlics, amb les seves boines vermelles, han executat *sols* després d'haver estat pronunciada la sentència.

Al migdia del diumenge (és a dir, el 19 juliol) tota l'illa es trobava ja en mans dels revoltats i tot d'una va començar l'emisora de Ràdio Mallorca el seu servei de propaganda per "la salvació d'Espanya".

Aquesta modesta emisora deu la seva posada en marxa a la iniciativa del capità Homar, un aristòcrata emparentat pel seu casament amb els estaments nobles més ultrafeixistes de l'illa. Ja a l'hivern de 1932/33, en que jo vaig trobar entrada dins aquests mateixos cercles, vaig poder comprovar estorat que allí es solia fer la salutació a la romana Cixista. A la primavera de 1933 i sota la impressió de la revolució alemanya, em va comunicar aquest mateix capità Homar, en una conversa mantinguda amb ell, que l'illa necessitava forçosament una emisora pròpia, per independitzar-se —en cas d'alçament feixista— de la Península i d'un mode especial de les emissores catalanes i així poder influenciar directament a la gent. La tardor de 1934 es va començar amb l'emisora i avui en dia es troba al servei que va propiciar i moure la seva construcció.

A l'illa de Menorca, amb el seu important port bèlic de Maò, dos sargents decidits varen desarmar l'oficialitat revoltada mitjançant un cop de mà audaç i varen poder mantenir la soberania del govern central de Madrid. Aquest esmentat port de guerra, en els transcurs dels darrers anys i preferentment a causa del perill de la qüestió de la Mediterrània, s'ha fortificat moltíssim i avui en dia es té com a inexpugnable. Les noves peces d'artilleria antiaèria mantenen allunyats els vols dels bombarders italians, que cada dia surten de Mallorca per bombardejar l'illa germana de Menorca.

Encara que m'anticipe als esdeveniments. Eivissa què es va mantenir tres setmanes en mans dels revoltats, es va haver de sotmetre a la superioritat de les tropes fidels a la república, així com la petita Illa de Cabrera (al sud de Mallorca) la reconquesta de la qual, que va duu a terme el capità català Bayo, no va resultar cap heroicitat. Mallorca romangué en poder dels revoltats, malgrat aquells successius atacs aeris duts a terme per esquadres de bombarders sortits de Barcelona i Menorca. Cal explicar que sols es llençaren bombes de mà, després alguna bomba incendiària de calibre molt petit i enormes quantitats de fulles volants. Cosa que ni tan sols va bastar per a provocar la desmoralització de la població. Aquesta acció clement del govern, a la qual es va veure forçat Azaña per les seves idees humanitàries, no va poder aturar aquelles exigències que augmentaven quotidianament, d'una manera desorbitada, cap a una guerra-civil, i si es varen interpretar com una carència de valor combatiu (!) i manca de bombes. Al mateix temps es va esperonar a la població amb repetides al·lusions, iterades una i altra vegada, de l'ajut alemany i italià i conminant-los a resistir.

Juan March el banquer mallorquí i milionari que financava la revolució, va prometre enviar avions a la seva illa; aquelles poques màquines que havien estat aquarterades a Mallorca en produir-se l'Alçament, havien dut al

general Goded a Barcelona, on va caure prisioner i després fou executat acusat d'altra traïció. Goded estava exiliat a Mallorca, després de la revolució d'octubre de 1934. Es va cridar al lliurament oficial d'or, per a la compra de material bèlic, i es va fondre per a ser recullit, poc després, per destructors alemanys i italians; Es lliuraren bons per valor de 9,20 ptes. gram d'or. Després es va procedir a la incautació de valors estrangers i divises. Els donants varen rebre anella de ferro beneïts pel bisbe. Els primers avions varen arribar a mitjans d'agost a Mallorca; es tractava de màquines lleugeres de caça, biplans d'un sols motor. Quan varen donar el primer vol per damunt de Ciutat, varen se saludats amb crits de boja alegria per la població: el monàrquics els varen llençar el seu *Viva Espanya!* i els feixistes el seu *Arriba España!* i aquells més feliços varen cridar àdhuc *Heil Hitler!* La colònia italiana co-participa de la simpatia que es sent per la seva pàtria, els alemanys però, sols aquells membres que estan ja "unificats". Alguns elements alemanys han estat internats als camps de concentració d'on els ha tret el cònsol alemany –com em va assegurar ell mateix personalment– amb la sola excepció d'un jueu "desnacionalitzat" de nom Kraschutzki, que sols tenia un document d'identitat provisional.

"Ningú no sabrà mai que ha esta d'ell" –em va dir el cònsol. La resta d'alemanys amb les seves pertinences, han estat desallotjats de l'illa. Cal dir, en relació, que aquella actitud alemanya de dos talls, ha dut a que no es veigi en lloc l'ensenyà del Tercer Reich, mentre que sinó cada vivenda estrangera i, especialment cada consolat, ha issat els seus colors nacionals i molt d'estrangers llueixen aiximateix els seus colors al trauc de la solapa. La creu gammada, en totes aquestes setmanes de guerra, l'he vista sols tres vegades: al·lotes joves pertanyents al grup de la Secció Femenina lluien a la vora de la nova bandera oficial (bicolor) espanyola i els colors italians, al signe de la soberania del Tercer Reich. Els colors italians, avui en dia, els llueix gairebé tothom a Palma...

A les darreries d'agost continuaren els lliuraments d'armes. Alemanya envià màscares anti-gas, cascs d'acer i peces d'artilleria. "Molt bon treball alemany;" – em va dir un oficial que controlava els descarregaments nocturns. Italia ha lliurat preferentment avions, màquines molt boniques, de caça i bombardeig de tres motors, que estan sota el comandament de l'italià Cirelli.

Els pilots, gairebé tots italians, s'allotgen als primers hotels de Ciutat i reben un sou de mil pesetes or per dia. Després d'haver posat Cirelli l'esquadró aèri en servei, varen cessar els atacs d'aviació enemics. Els avions lleials al govern sols sobrevolen l'illa de Mallorca per fer tasques de reconeixement.

Les tropes del capità català Bayo, que varen arribar el 16 d'agost de Barcelona i desembarcaren uns 14 kilòmetres de la costa entre Porto Cristo i Artà. Ni els militars ni els feixistes pogueren desallotjar-los. Fins i tot el guerrer italià Conte di Rossi, que des del setembre ha esdevingut el cap de les tropes, encara que signa com a responsable un comandant espanyol, no

va poder tampoc fer res vers els catalans. La fama que ell mateix es va crear, parlant abundantament obeïnt del desallotjament dels rojos, no deixa d'ésser sinó una fama aparent. Bayo, obeïnt ordres del Ministeri de la Guerra, va deixar disciplinadament l'illa. Madrid amb això pretenia evitar una intervenció més decisiva de les forces italianes a Mallorca. Després de la retirada de les tropes, a les quals es varen afegir els habitants de molts de poblets sencers, oficials de categoria varen assegurar que sense ajut d'altres mai no haguessin pogut foragitar les tropes republicanes, s'havien atrinxerat molt bé i disposaven d'aliment i armes per un exèrcit de 25.000 homes, segons asseguraven els periòdics de Ciutat; a més de tancs, un periòdic propi, ambulàncies i àdhuc una estació de ràdio.

El conte di Rossi és un home petit i corpulent d'uns 40 anys, que llueix una barbata a lo Balbo i un uniforme fantasia de la Legió Mallorca, que es va crear per dur a terme una expedició pensada contra Barcelona. Damunt la camisa militar llueixen els diversos distintius, i, a part de l'obligat punyal d'honor i la pistola, duu una estampa del Sagrat Cor de Jesús. Es diu un "lluïtador de Déu", com va anunciar una vegada en un discurs fet a Manacor, que per amor a l'Immaculada Concepció s'apressà a venir a Mallorca des de la seva pàtria, per a col·laborar edificant una nova i sagrada Espanya.

Feixistes em digueren que aiximateix es troben alguns alemanys entre els seus camises blaves i em convidaren, diverses vegades, a visitar la seva fabulosa organització a la Casa de la Falange. Vaig rebutjar entrar dins la cova del lleó. El cònsul, per la seva part, va refusar enèrgicament qualsevol mena de possible col·laboració alemanya en la revolució i, al mateix temps els actes de terror dels feixistes els quals, des de fa temps, no neguen ni els seus propis protagonistes... Així després em vaig informar degudament per membres de La Falange i em vaig assabentar de moltes més coses, d'aquelles que solen fer córrer els remors. Dins de Ciutat el nombre de "despachados" arriba a uns 500: en camions, en turismes, lligats els uns amb els altres i en nombre de 20/30 els varen treure de Ciutat, a les afores, on els varen descarregar i executar. També hi havien dones, que s'havien fet presoneres treient-les dels seus domicilis i foren executades tanmateix.

"Ho hem de fer, per a protegir-nos les espatlles en cas d'una contrarevolució"— em va dir el meu confident militar de confiança. Nit rera nit els falangistes han devastat l'illa, als poblets petits encara molt pitjor que a la capital. Un alt càrrec del servei oficial d'higiene de la ciutat, em comunicà que el número d'execucions de les primeres sis setmanes varen pujar a 1.500. Primers es varen enterrar els cadàvers dins grans fosses comunes, després es varen repartir així mateix pels petits cementiris dels poblets més acostats.

Fugits de Manacor, que varen deixar l'illa amb el mateix vaixell que jo, joves treballadors de nacionalitat cubana, argentina i uruguaiana, varen estimar el nombre de *despatxats* del seu poble en més d'un miler. Encara que val a dir, que els feixistes de l'illa no han arribat a cometre cap d'aquelles atrocitats que se'ns conten de l'enemic des de la Península. Alguna que altra vegada s'ha trobat algun cadàver amb les orelles tallades, però aquí no s'ha

passat més enllà dels dos trets obligats al pit, per executar l'enemic. Però en allò que fa al nombre total d'executats, les llistes dels feixistes són gairebé iguals a les dels seus oponents... Com podria ser d'una altra manera? Ambdós positures compten amb idèntics éssers humans que tenen un idèntic i cruel temperament. Els militars s'han contentat en refrenar una mica aquesta onada de terror. Molts de feixistes han estat desarmats, però com que les diferències internes entre militars, feixistes, carlins i legionaris han arribat àdhuc a revestir formes sagnants, cadascú actua, es mou més o menys va a la seva. Molts dels meus amics i coneguts, treballadors, burgesos, intel·lectuals i nobles, que quan es produí l'Alçament estaven decididament del costat dels revoltats, em varen dir, en prendre jo comiat, que ells ja no veien cap diferència notable entre "blaus i rojos". S'havien retirat de l'afer i sols confiaven que una dictadura militar pogués desarmar els extremistes tant de dretes com d'esquerres. Ni feixisme ni comunisme són formes de vida apropiades pel poble espanyol, i ambdós caps han mostrat –i encara ho continuen fent– que no representen, en absolut, "la salvació d'Espanya"!

Quan varem deixar l'illa, el 22 de setembre, els revoltats havien acabat de reconquerir Eivissa i s'estava preparant una expedició contra Menorca. Premsa i ràdio cridaven a les tropes de qualsevulla formació ideològica a l'heroïsmes i com a testimoni, permeteu-me acabar aquesta crònica posant la seva consigna: "Morir en combat és el màxim honor. Sols es mor una vegada. La mort arriba sense dolor i morir no és pas tan horrible com es diu. Més terrible és continuar vivient com un covard. Visca Espanya! Visca Crist Rei!

Si hom llegeix atentament aquest article i l'epíleg del llibre de *l'Illa*, veurà que malgrat les diferències temàtiques que són més que evidents, hi ha quelcom d'idèntic, fins i tot unes quantes coses que Vigoleis transcriu *literalment* de l'article al llibre, quan molts d'anys després posa mans a la feina. L'article, sens dubte, és molt més neutre i *desmitifica* allò que Vigoleis com autor de *l'Illa mitifica*. Però com diu la meua col·lega Ria Hess⁹⁹, "un llibre (com és el cas de *l'Illa*) pot ser *polític* sense facilitar explicacions sobre l'aparició i el rerafons del feixisme. La deformació de la consciència de l'individu és tan un aspecte polític, com aquells condicionaments socioeconòmics de l'Espanya dels anys trenta".

"Així cal entendre, –segons ella–, *l'Illa* com un llibre polític, encara que *no* com un llibre antifeixista¹⁰⁰ ja que Vigoleis és en primer terme un solitari, és a dir, un enemic de qualsevol manifestació de poder i per aquesta mateixa raó, en segona línia un element antifeixista".

Allò que es veu, però, i que jo he tractat d'estudiar com cal¹⁰¹ és que al llibre de *l'Illa* hi ha un corrent soterrat que condueix de l'antigermanisme fins

⁹⁹ Ria Hess "Untersuchungen zu Albert Vigoleis Thelen" – "Die Insel des zweiten Gesichtes" Frankfurt 1989.

¹⁰⁰ Jo crec, pel contrari, que encara que no és sols això, si cal entendre la càrrega d'intenció política, en sentit de crítica antifeixista, que és més que palesa.

¹⁰¹ Germà García i Boned "La segona cara de l'illa de la segona cara" Tesi doctoral UIB 1992.

l'antifeixisme. Vigoleis és un home barrallat, durant més de cinquanta anys d'exili, amb la seva pàtria, a qui porta cap a Mallorca un rebuig decidit del regim hitlerià, així com una certa tendència ensotada cap a l'esperit ibèric. La crítica vers el règim hitlerià comença amb les seves guies com a *Führer* dels turistes de la KdF que ell ofereix com una "caricatura" de Hitler, i acaba emprant esdeveniments reals que ell recrea dins la llibertat poètica...

Així, malgrat que article i llibre tenen trets comuns, podríem dir que Vigoleis encerta més als descriure'ns la seva pròpia realitat immediata, però ens deixa influir per Bernanos en molts de detalls... i d'un mode especial en la descripció i impertinents de les velles turistes angleses, amb les mitges de cotó arrugades i mig caigudes.

Al llibre de *l'Illa* escrit molt a posteriori Vigoleis, volent o sense voler, comet els mateixos o semblants errors d'altres escriptors estrangers. Així ens parla de "pronunciamiento" (potser per equiparar els generals Franco i *Don Patuco*) mentre que Tuñón de Lara disenteix absolutament d'aquest terme: "No se trataba de un pronunciamiento clásico, ya que los sublevados contaban con encontrar resistencia, pero esperaban aplastarla en dos o tres días. Se trataba de algo menos ingenuo que un pronunciamiento: la preparación fue minuciosa, los enlaces políticos y diplomáticos, previstos. Fue un golpe de estado militar, cuyo contenido se presentó como "la defensa o restablecimiento del orden, con la colaboración de la parte más activa y agresiva de la derecha, así como del falangismo, que tenía, en apariencia, un programa distinto, y con el apoyo tácito de la derecha en general, que no se manifestó hasta que se deslindaron los campos." *M. Tuñón de Lara* "La España del siglo XX" Barcelona 1973 Editorial Laia, Tomo 3 pàg. 548.

Quan Vigo ens parla de Franco, diu que es va revoltar en nom de Déu i del seus generals. "Otro rasgo que cabe señalar en las primeras proclamas e intervenciones públicas de los sublevados es que no se hizo ninguna referencia a la religión. Dicho fenómeno se produjo mucho más tarde." *Tuñón op. cit.* 549.

Un altre error, malgrat les manifestacions que Franco hagués pogut fer als mallorquines durant la seva estadia a l'illa com a governador militar, és creure que l'Alçament podia tenir inicialment res a veure amb la reinstauració de la monarquia. El mateix dia 19 de juliol en un bando publicat a Sevilla per Queipo, al final hi apareix un palés "Viva Espanya republicana; "El dia 23 l'ABC de Sevilla publicaba una nota oficial del general Franco que concluïa de la següent manera: "¡Españoles! ¡Viva España y la República!". Com diu Tuñón de Lara: "Resultaba evidente el propósito de internacionalizar el conflicto para recibir las ayudas extranjeras, así como *la indeterminación* que existía aún *sobre la futura forma de gobierno*" *Tuñón op. cit.* 551 Subratllat meu.

Potser accentúa —és a dir, en fa un gra massa— els actes de terror que es dugueren a terme durant l'esclat de la guerra civil. Pierre Vilar, a la seva "Historia de España" va dir: "Sería absurdo subestimar las violencias cuyo recuerdo domina aún todas las reacciones del español medio. Terribles en el

campo "rojo" por desordenadas, terribles en el campo "blanco" porque se ejecutaban en orden y cumpliendo órdenes, dichas violencias han dado lugar sin embargo a juicios que frecuentemente es útil revisar".

Pero... "hay, no obstante, una tendencia en numerosos autores extranjeros a considerar que el terror fue la consecuencia del carácter de los españoles, a quienes caprichosamente se nos adjetiva de pasionales, violentos, etc. La segunda tendencia, que con frecuencia coincide en los mismos autores, es la de cargar las tintas en estos aspectos de nuestra guerra, como si fueran los más importantes de ella.

[...]

"En verdad, si en aquel verano de 1936 se perpetraron en España crímenes execrables, hay que decir que los criminales fueron una exigua minoría. [...] En ambos lados hubo muchos más héroes que criminales [...] Los españoles se mataban entre sí, pero el asesinato fue triste privilegio de minorías" *Tuñón* op. cit. pàgs. 563/4.

Encara que això, donat el distançament d'altres autors (Bernanos) podem considerar-ho "*peccata minuta*", ja que hem parlat de la "llibertat poètica de l'autor".

Aquest possibles errors però, resten més que compensats amb els encerts. Així a *l'article*, podem resenyar-ne un parell de ben indicatius.

"En la España insular todo es fácil para los sublevados, Goded domina Mallorca e Ibiza antes de salir para Barcelona (sólo en Menorca la sublevación del general Bosch fue cortada de raíz y la isla quedó en poder de los republicanos)" *Tuñón* op. cit. pàg. 533.

(En Barcelona) "los obreros de la Barceloneta cierran el paso a nuevos regimientos que debían enlazar con los sublevados. Y el cuartel de Atarazanas se halla situado por el pueblo. La baterías tomadas al Ejército son emplazadas contra Capitanía general, donde Goded está instalado. Cuando comienzan a disparar, iza bandera blanca y telefona a la Conserjería de Gobernación diciendo que se rinde al general Arangeren. Preso, es salvado de las iras de la multitud y conducido al palacio de la Generalidad. Allí el presidente Companys le dice: "General, cuando se juega y se pierde hay que pagar lealmente", y le invita a que, igual que él hizo el 7 de octubre de 1934, declare que debe cesar la lucha. Minutos después, Goded dice ante el micrófono: "Declaro ante el pueblo español que la suerte me ha sido adversa. En adelante, aquellos que quieran continuar la lucha no deben ya contar conmigo"

"Encarcelado en el *Uruguay*, Goded será juzgado por un Consejo de guerra y fusilado en el mes de agosto" -*Tuñón*, pàg. 538.

Encerta, així mateix, en parlar-nos de la bandera bicolor.

Malgrat el fet d'haver declarat Franco a la premsa portuguesa: "España es republicana y seguirá siéndolo. Ni el régimen ni la bandera han cambiado" -cinc dies després el mateix general Franco, en unió dels seus col·legues Queipo de Llano y Millán Astray "restauraban solemnemente en Sevilla la bandera bicolor de la Monarquía. Millán Astray gritaba y hacía gritar, por su parte, a la multitud: "¡Viva la Muerte!".

Així mateix és cert que el 12 d'agost "el cargo alemán *Schleswig*, escoltado por el destructor *Leopard*, de la misma nacionalidad, desembarcaba en Palma de Mallorca gran cantidad de armas y municiones" *Tuñón* op. cit. 580.

També en descriure'ns l'expedició Bayo.

"Una columna de las Milicias catalanas, al mando del capitán Alberto Bayo, había desembarcado el 16 de agosto en Punta Amer, en la isla de Mallorca. Integraban aquella columna militantes del PSU de Catalunya, de la UGT y de las Juventudes Socialistas Unificadas junto con elementos de Esquerra Republicana y de la CNT. Entre los mandos figuraban López Tien-da, Zapatero, Otero, con José Matas, delegado del PSUC y Virgilio Llanos en calidad de delegado político general. Como observadores embarcaron los diputados Angel Gallarza, Ruiz del Toro y Ruiz Lecina. Formaban el convoy los destructores *Almirante Miranda* y *Antequera*, el cañonero *Xauen*, el torpedero 17, los submarinos B-2, B-3 y B-4, varias barcazas, el aljibe 3, los transportes *Ciudad de Cadiz*, *Mar Negro* y *Mar Cantábrico*, el buque-hospital *Marqués de Comillas* y los hidros de las bases de Barcelona y Mahón.

"Efectuado el desembarco, Punta Amer quedó a la retaguardia, que se extendía más de catorce kilómetros en forma de anfiteatro, de Porto Cristo a Punta Roja, con siete de profundidad. Y no se pasó de ahí. No se pasó por falta de reserva, por la intervención del arma aérea italiana, por la presencia de Arconavaldo Bonaccorsi, alias Conde Rossi, amo de Mallorca por cuenta de Mussolini, y porque lo impidió Indalecio Prieto. En resumen: a las tres semanas "inesperadamente se destacaron sobre la neblina el acorazado *Jaime I* y el crucero *Libertad*" Creyeron los expedicionarios que, tras el fuego del acorazado contra las alturas de Son Carrión, llegaban refuerzos, creyeron aún después que les embarcaban con destino a Palma, y donde les dirigieron fue unos a Valencia y el resto a Barcelona" *Tuñón* op. cit. pág. 583/4.

Encerta, aiximateix Vigoleis, en descriure'ns el tarannà d'Azaña era profundament pessimista. No creia en la possibilitat de resistir i se sentia en desacuerdo íntim amb el gir revolucionari que, com contrapartida de la rebel·lió, iban tomando los acontecimientos" *Tuñón* op. cit. pág. 555.

Ossorio y Gallardo conta a les seves *Memòries*: "Azaña era, sin duda, el gobernante de la paz. ¿Era también el de la guerra? Creo que no. Y no hay que censurarle, sino que compadecerle. Porque lo que le pasaba era que no creyó en nuestra victoria nunca. Y que desde el primer momento nos vió perdidos. Además, los inevitables y justificadísimos extravíos que se producían en nuestras filas, a impulsos de la bien explicable indignación de los primeros instantes, le sublevaban y le descomponían. Frecuentemente me llamaba su secretaria en septiembre de 1936: "Don Angel, venga usted, que este hombre se nos hunde".

El mateix Azaña reconeix al seu llibre *La Velada de Benicarló*: "Por rechazo de la insubordinación militar, hallandose el Gobierno sin medios coactivos, se produce un levantamiento proletario, que no se dirige contra el gobierno... La obra revolucionaria comenzó bajo un Gobierno republicano que no queria ni podia patrocinarla".

També és cert allò dels avions promesos per March.

"A partir del 16 d'agosto, salieron de Italia varias escuadrillas de bombardeo (algunas de ellas gestionadas directamente por Juan March) que se encaminaron hacia Mallorca" Tuñón pàg. 580.

També, en allò que ens conta del comte Rossi i l'ambient pro-italià que es respirava a l'illa.

"De todos los italianos que llegaron, el que alcanzó más fama, aunque seguramente tomó mínima parte en los combates, fue Arconavaldo Bonacorsi, cónsul de la Milicia, que se había distinguido como jefe de las escuadras de Emilia y Romagna (Bologna) durante los años de 1920 a 1922, que inmediatamente desarrolló una intensa actividad. Nada más llegar creó un grupo de voluntarios mallorquines, y algún italiano que le acompañaba, al que dio el nombre de "los dragones de la muerte". Bonacorsi era un hombre sumamente espectacular, como correspondía al estilo de los fascistas italianos. La consigna de su grupo era "antes morir que retroceder" y él mismo era llamado "el león de Son Servera". Hay que situarse en su época y en las circunstancias de la guerra para poder comprenderlo y juzgar sobre su verdadera importancia. Como era de esperar. Todos los escritores extranjeros y pro-republicanos se ensañaron con el "conde Rossi", ante el cebo de su teatralidad, considerándole algunos como el jefe supremo de los italianos en Mallorca, "malgrat el fet que Hugh Thomas el suposa (erròniament) cap d'una escuadrilla de caces italians i Bernanos li asigna, fins i tot, funcions policials.

"En realidad todo parece indicar que Bonacorsi no fue más que un fanático jefe de milicias, pero es un hecho cierto que intervino en alguna de las reuniones de importancia— celebradas en momentos cruciales por las autoridades de la isla" (Alcofar Nassaes, "Los legionarios italianos en la guerra civil española" pàg. 35.

Aquest mateix autor ens diu: "El desembarco en Mallorca fue una operación misteriosa que no se sabe quién decidió, del mismo modo que tampoco se sabe quién fue el que dictó la orden de embarque. Muchos autores suponen que el abandono fue inspirado por Don Indalecio Prieto, suposición en la que no està de acuerdo Azaña. Realmente cuando se inició la operación aquellos millares de milicianos podían haber tenido un empleo más racional en otros teatros de más importancia, pero ya en setiembre ambos contendientes estaban empezando a pensar que la guerra no iba a ser tan corta como hasta entonces habían supuesto y podía comprenderse el papel importante que iba a representar la ayuda italiana. Por esto la renuncia republicana a combatir en Mallorca, cuando lo más difícil estaba hecho y cuando empleando con decisión su marina y su aviación podía permitirles alcanzar el éxito, es difícil de comprender. De haber conseguido Mallorca, les hubiera sido mucho más difícil a los cruceros nacionales navegar por el Mediterráneo e igualmente se hubiera dificultado mucho el transporte del material de guerra italiano. Hasta la zona nacional, en tanto que los transportes desde Rusia hubieran tenido mucha menor oposición. Para una guerra larga la posesión de Mallorca era fundamental" *Alcofar Nassaes* op. cit. pàg. 36.

"El 7 de setembre arribava el vapor *Nereide* cap a la una del migdia i descarregant 360 tones de material de guerra cap a les 9 del vespre. Aquest material de guerra consistia en: sis avions trimotors, tres hidros de caça, tres hidros de bombardeig, 8 ametralladores antiaeris, 250 bidons de gasolina per avió, canons antiaeris i granades de mà.

Per la seva part, la meva amiga i col·lega Camil·la Blanes i Sureda diu: "Albert Bayò (capità) organitzà des de Barcelona una expedició de conquesta de les Balears" Conquistaren fàcilment l'illa de Formentera (7 agost) Eivissa (9 agost) i després es dirigiren a Menorca (fidel a la República) per planificar el desembarcament a Mallorca. El 16 d'agost desembarcaren davant Porto Cristo i la lluita va durar 20 dies. El 4 de setembre, Bayo i el seu exercit, per ordre del govern de Madrid, retornaren a la Península" (Història de Mallorca, Volum II, 1982 Ed. Moll, El segle XX.

"La Falange anà estenent el seu poder fins a l'extrem d'exercir el control de l'ordre públic a gran part dels municipis. La represió fou molt rigurosa fins a l'abril de 1937" (pàg. 310).

"Els italians (per ordre de Mussolini i amb l'aprovació de Hitler) arribaren a Mallorca. A l'agost del 36 arribà el *conte Rossi* que ben aviat esdevingué un personatge popular a l'illa. Desenvolupà una forta campanya pro-feixista i anti-comunista a base de molta demagògia i va ser un dels partidaris més ferotges de la repressió. La influència italiana es va fer evident fins i tot amb la idea d'introducció de l'ensenyament de l'italià a les escoles. La pretensió de Rossi era fer-se amb el comandament militar i polític de Mallorca i que la illa esdevingués una *base* italiana, com pretenia el Duce" (pàg. 315/16).

En redactar el seu llibre, *vint anys després*, Vigoleis que no havia pres cap nota, ni duia cap *Diari*, fiant-se sols de la seva memòria i de la de Beatrice, és palés que passa de *l'objectivitat* de l'article a la *poetica creativa* dels records aplicats i es deixà influir per altres autors, especialment per Bernanos, en allò que tocava a l'illa de Mallorca.

Ara sorgeix la segona pregunta: Quin crèdit li podem concedir a Bernanos?

José Luís Alcofar Nassaes¹⁰² comentant el llibre Massot i Muntaner "Georges Bernanos i la guerra civil" (Biblioteca Serrador) 1989¹⁰³ diu: "Leí por primera vez el libro de Bernanos hace cerca de treinta años y, ya entonces, ante lo desorbitado e ilógico de sus denuncias, tuve la sospecha –tal vez demasiado maliciosa– de que intentando tener un éxito editorial para remediar su difícil situación económica, escribió este libro sobre sus recuerdos de la guerra civil española que, poco a poco, fue transformando en una terrible crítica contra los "nacionales" mallorquines.

¹⁰² És el pseudònim de José Luis Infiesta Pérez.

¹⁰³ Historia y Vida, nr. 260.

"Me vi obligado a volver a leer el libro hace unos años –en 1970– cuando comencé a acopiar material para escribir mis libros sobre la intervención mussoliniana en España, pero su tono apocalíptico –eso que algunos han dado en llamar "la gran indignación de Bernanos"– sus incoherencias, sus denuncias sin aportar la menor documentación y, sobre todo, lo desmesurado de sus larguísimos párrafos, transformó la lectura en un verdadero suplicio. Por todo ello, aunque esto no quiere decir que no acepte la existencia de una dura represión en Mallorca aunque, sin la menor duda, no fue como nos la cuenta Bernanos, sigo teniendo por válido lo que escribí en uno de mis libros –como aragonés soy tozudo– y que transcribo a continuación: "A partir de unas fuentes siempre inconcretas, con informadores cuyos nombres nunca cita y haciéndose eco de todos los bulos y rumores que llegaban a sus oídos, da algunas opiniones y noticias sobre la represión en Mallorca, ensañándose preferentemente con el clero mallorquín, desde el obispo de Palma hasta el último cura de pueblo y afirma que se cometieron tres mil asesinatos, si bien en un trabajo posterior (Le scandale de la verité) ya eleva la cifra a seis mil campesinos y burgueses asesinados. Southworth "(El mito de la cruzada de Franco) parece quejarse de que algunos escritores españoles no puedan comprender a Bernanos; pero las afirmaciones que hace este autor son tan exageradas y partidistas que hacen perder toda verosimilitud a su relato. Indudablemente en Mallorca no se prohibió llevar luto, ni se castigó a ningún tendero con la pena de muerte por no abrir su tienda, ni los niños de la Organización Juvenil se dedicaban a aporrear a los ancianos, ni las Jóvenes de Acción Católica delataban a los obreros, ni se fusiló a cien hombres en una pequeña aldea, ni los niños de 17 años fusilaban a los viejos delante de sus piadosas mamás..."¹⁰⁴.

"Creemos sinceramente que la represión fue muy inferior a la que señala y que el día que se investiguen los registros civiles, que según Bernanos llevaban los alcaldes con gran cuidado, se comprobará, posiblemente, que la mortalidad de 1936 no fue muy superior a la de 1935 y quedaran en entredicho la mayoría de las afirmaciones de este desafiante y exaltado autor. Su obra fue muy explotada por la propaganda, ya que se trataba de un autor católico, pero personalmente sé de la desilusión de un turista argentino que quiso encontrar, en 1950, en la isla, a algunos de *los millares* de viudas de Bernanos"¹⁰⁵.

Potser com ens diu Massot¹⁰⁶ "No cal entendre l'obra de Bernanos com un llibre d'història! Podriem dir el mateix de l'Illa d'en Vigoleis. Cap dels dos han de ser entesos, ni poc ni molt, ni com una novel·la ni, tampoc, com un reportatge neutre i periodísticament objectiu de la situació de l'Espanya de la preguerra i esclat de la guerra civil.

¹⁰⁴ Història y Vida.

¹⁰⁵ "Los legionarios italianos en la guerra civil española" –del mateix autor–, Editorial Dopesa, Barcelona 1972 - pàgs 37.

¹⁰⁶ Introducció Cimitières, Ed. Curial, 1981.

El llibre de Bernanos cal entendre'l com un pamflet polític adreçat als francesos, perquè no es deixin enredar. Pel de Vigoleis, com una literalització de les crueltats feixistes i nazis. Els efectes –primer– del nacional socialisme damunt l'illa de Mallorca, en els relata no pas l'autor Albert Vigoleis Thelen, sinó el seu heroi Vigoleis –que *no* hem de confondre amb l'altre Vigoleis. Així utilitza el seu sòsies com un medi de visualitzar la història contemporània; així ell confronta les seves vivències personals amb els esdeveniments de rang mundial, que acaba condicionant una evident minva de la importància d'allò històric...

Així doncs Vigoleis ens fa la impressió de no ser sinó un element que s'oposa a qualsevol manifestació de poder, tan hi fa el nom de la direcció política al servei de la qual ha de ser conquerit el món. Ell pren els deures de l'individu molt seriosament. El principi de l'autoresponsabilitat es allò decisiu per ell, mentre que per altres no és, potser, l'ingrés en un partit polític. La darrera possibilitat per Vigoleis no és cap altra cosa sinó l'institucionalització i la burocratització de la llibertat...

Però com diu l'insigne investigador mallorquí i amic, Massot i Muntaner, cal potser arribar a la conclusió que, en línies generals Bernanos tenia raó quan es dolia de la repressió indiscriminada duta a terme a l'illa, i de la passivitat demostrada per tant homes d'església, davant uns fets que eren públics i notoris...

Mai no sabrem si Vigoleis va aprofitar Bernanos adonant-se de les seves exageracions que ell parodia –alguna que altra vegada– al temps que ens oferia les experiències que es veien i interpretaven des de molt diversos punts d'observació. Així pretén la peotització i la ficcionalització de la realitat; és a dir, la conservació de la llibertat que rau dins la poesia.

Com dirà Vigoleis: !A l'illa de Mallorca aquest genocidi succeïa en nom de l'Immaculada Concepció de Maria i del Sagrat Cor de Jesús. A l'altra banda, la dels anomenats "rojos", s'assassinava en nom de la llibertat, l'igualtat i la germanor. I tots ho feien en nom de la pàtria" (Illa, pàg. 700).

"D'això es tracta; que noltros en nom d'aquells anònims fecim allò que fem i amb això hem fet allò que calia".

Una vegada el cònsol alemany li hagi lliurat aquella carta personal seva, li dirà Vigoleis: "Herr Dede, no tinc el més mínim motiu que em forci a fer-li a vostè cap favor. Vostè no és sinó un miserable, a causa del qual deixem l'illa com si fossim captaires" [...] "Amb aquesta carta seva, com a cònsol alemany, tinc la seva vida a les meves mans. Una senya meva i seria vostè afusellat d'acord amb la llei marcial; això ho sap vostè millor que jo. Aquí no fan cap mena d'escarafalls, malgrat que vostè refussi categòricament reconèixer les atrocitats que es cometen. Però, no tingui cap por; no penso denunciar-lo. La satisfacció moral de que vostè, membre del Partit i cònsol del seu Führer, no es refia d'aquell individu fastigós que es troba davall el banderí assassí, m'és molt més valuosa que" totes aquelles pertinences que hem hagut d'abandonar aquí per culpa seva. Vostè té molta més confiança en un enemic del seu moviment, a qui ha sabut valorar com a ésser humà. Això

és una cosa molt esperançadora per noltros, els encaçats. Li ho agraeixo molt" (*Illa*, pàg. 726)

Encara que potser allò que ambdós –Bernanos i Vigoleis– pretenen posar en evidència, és també que la major desgràcia de les revolucions "*no consisteix en matar molt, ans en matar estúpida*ment" (en frase del mateix Bernanos) o fins i tot com exposa a un altre lloc del seu llibre que "*la pietat no existeix en la guerra civil, com tampoc no existeix la justícia...*"

En el cas més concret del nostre amic Vigoleis Thelen es tractava, més, de allò que ell anomena *l'aplicació dels seus records* i com proposa el mateix autor, *en cas de ducte, havia de decidir la veritat...*

Com diu Massot i Muntaner al seu llibre sobre els escriptors estrangers i la guerra civil a Mallorca: "*Die Insel des zweiten Gesichts* és una peça que cal no continuar oblidant en la bibliografia sobre la guerra civil i més en concret sobre la situació dels estrangers que foren sospresos a Mallorca pel seu esclat inesperat¹⁰⁷.

¹⁰⁷Capítol III: "Albert Vigoleis Thelen i l'altra cara de Mallorca".